

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6

A. ΤΟ ΠΡΟΜΗΘΕΪΚΟ ΣΤΑΔΙΟ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο

Τα «δώρα» του Προμηθέα καθιστούν τον άνθρωπο ικανό να επεμβαίνει στη φύση, να προσπαθεί να την αλλάξει και να καλυτερέψει τη ζωή του. Ο Προμηθέας έδωσε στον άνθρωπο τη δυνατότητα όχι απλώς να επιβιώσει, αλλά και να διαφοροποιηθεί από τους άλλους ζωικούς οργανισμούς, δημιουργώντας θεμελιώδεις μορφές πολιτισμού, «πρῶτον μὲν... τροφὰς ἤϋρετο.» Η βασική αρχή που προϋποτίθεται στον μύθο για τον Προμηθέα είναι ότι **ο άνθρωπος δημιουργεί τον εαυτό του και τον κόσμο του**. Το παράδειγμα του Προμηθέα εκφράζει επίσης τα αιτήματα του ανθρωπισμού, καθώς ο Προμηθέας αναπτύσσει και ενισχύει το ανεξάρτητο και φιλόανθρωπο ήθος του με την πρόθεση να απαλλάξει τους συνανθρώπους του από την υποταγή στη φύση, δηλαδή σε μια άλογη μορφή αυθεντίας. Έτσι χρησιμοποιώντας ο άνθρωπος την πρακτική νοημοσύνη του εξασφάλισε τροφή, στέγη, ενδυμασία, ακόμη περισσότερο άρθρωσε λόγο και αισθητοποίησε τη μεταφυσική του αγωνία σε θρησκευτικά σύμβολα, με τα οποία εκδηλώνεται εντονότερα **η διαφορά του είδους του** από τα άλλα έμβια όντα και **η έλλογη ιδιότητά του**.

Όμως όλα αυτά τα επιτεύγματα του ανθρώπου, τα οποία ο Πρωταγόρας παρουσιάζει **με αξιολογική σειρά και όχι χρονική**, εντάσσονταν σε ένα καθαυτό προ-ηθικό στάδιο της πολιτισμικής εξέλιξης. Όσα είχαν επιτευχθεί ήταν σημαντικά, αλλά δεν ήταν και πανάκεια. Απέβλεπαν κυρίως στην αυτοσυντήρηση των ανθρώπων, οι οποίοι ζούσαν διασκορπισμένοι, και στο πλαίσιο αυτό εκδηλώθηκαν οι πρώτες ομάδες συμβίωσης χωρίς όμως σταθερές δομές, για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των ζώων. Ωστόσο, η ιδιότυπη αυτή εκδήλωση κοινωνικότητας δεν συνοδευόταν από πολιτική οργάνωση και αυτό πρακτικά σήμαινε ότι οι άνθρωποι γίνονταν επιθετικοί και βίαιοι μεταξύ τους και συνεπώς επικίνδυνοι ο ένας για τον άλλον. Έτσι μαζί με τον φυσικό κίνδυνο από τα άγρια θηρία ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τώρα και τον κοινωνικό κίνδυνο που απέρρευε από την τυχαία και χωρίς οργάνωση συνύπαρξή του με τους ομοίους του. Ακόμη μία φορά ήταν αντιμετώπος με την πρόκληση της επιβίωσής του.

Οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου:

- βωμοί και αγάλματα θεών
- φωνήν και ὀνόματα
- οικήσεις
- ἐσθῆτας
- ὑποδέσεις
- στρωμνὰς
- ἐκ γῆς τροφὰς

Η σειρά με την οποία αναφέρονται οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου δεν είναι χρονική αλλά αξιολογική, κατιούσας κλίμακας. Ἔτσι, προτάσσονται η **θρησκεία** και η **γλώσσα (πνευματικός πολιτισμός)** και ακολουθούν **κατασκευές** και **επινοήσεις για την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ανθρώπου (υλικός πολιτισμός)**. Η σειρά είναι κατιούσα, αφού αρχίζει με το πνευματικά υψηλότερο, τη θρησκεία, και τελειώνει με το υλικά κατώτερο και πλέον αυτονόητο, την τροφή. Για τον λόγο αυτόν άλλωστε τα επιρρήματα **«πρῶτον»** και **«ἔπειτα»** πρέπει να τα εννοήσουμε με αξιολογική και διαιρητική σημασία και όχι χρονική.

«Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας»

Στο πλαίσιο του μύθου η **φωτιά αποτελεί το θεϊκό μερίδιο** που είχαν την τύχη, χάρη στην παρέμβαση του Προμηθέα, να λάβουν οι άνθρωποι. Είναι θεϊκό

α) γιατί το κατείχαν ως τότε μόνο οι θεοί,

β) γιατί οι άνθρωποι το απέκτησαν με θεϊκή παρέμβαση του Προμηθέα,

γ) γιατί, επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε κατά συνέπεια να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Η πρώτη, με την έννοια της κορυφαίας, και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας.

Η φωτιά αλλά και οι τεχνικές γνώσεις, η «έντεχνος σοφία», επέτρεψαν στον άνθρωπο να δημιουργήσει τεχνικό πολιτισμό, μεταβάλλοντας την όψη της φύσης, κατά κάποιο τρόπο **σαν δημιουργός-θεός**. Η μεταμορφωτική δύναμη του στοιχείου της φωτιάς θεωρούνταν αποκλειστικό κτήμα των θεών, δηλαδή στοιχείο της θεϊκής ουσίας και ένα από τα μυστικά της δύναμής τους. Η έννοια της φωτιάς ως δυναμογόνου φυσικού στοιχείου απασχολεί ήδη τον Ηράκλειτο (ἀείζων πῦρ).

«πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν»

Ο Πρωταγόρας αρχίζει την παρουσίαση των κατακτήσεων του ανθρώπου από τη **θρησκεία**, παρά τον θρησκευτικό αγνωστικισμό του. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί αρχικά με βάση την **ανάγκη συνοχής του μύθου** (θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν) και **λογικῆς αλληλουχίας των νοημάτων του μύθου**. Δηλαδή, εφόσον οι άνθρωποι πήραν μέρος σε κάτι που μέχρι τότε ανήκε μόνο στους θεούς, σύμφωνα με τον μύθο, αυτό τους οδήγησε στην πίστη ότι υπάρχουν θεοί και ότι οι άνθρωποι έχουν πνευματική συγγένεια με αυτούς. Αποτέλεσμα ήταν να αναπτύξουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη.

Επιπλέον η πρόταξη θρησκευτικής συμπεριφοράς («ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν») και θρησκευτικού συναισθήματος («θεοὺς ἐνόμισεν») μπορεί να ερμηνευθεί και **ως προβολή του υψηλότερου σημείου ανάπτυξης που παρουσίασε το ανθρώπινο είδος στο προμηθεϊκό στάδιο**. Αυτό σημαίνει ότι ο Πρωταγόρας αξιολόγησε τη θρησκεία ως πολύ σημαντική κατάκτηση του ανθρώπου ανάμεσα στις άλλες, γιατί δείχνει ότι ο άνθρωπος απέκτησε εξελικτικά τη δυνατότητα να τον απασχολεί η έννοια της δημιουργίας και να συνειδητοποιεί τη δική του θνητότητα απέναντι στην παντοδυναμία της φύσης. Από την άποψη της ιστορικής προσέγγισης η πίστη στους θεούς είναι **εκδήλωση πνευματικής ωριμότητας του ανθρώπου**, γιατί ο άνθρωπος περνά από την απλή, ενστικτώδη ύπαρξη στην αναζήτηση των παραγόντων που δημιούργησαν τη φύση και πιθανότατα και των τρόπων να τους επηρεάζει για τη βελτίωση των όρων της ζωής του. Έτσι οι άνθρωποι αναπτύσσουν θρησκεία και θρησκευτική τέχνη: αρχίζουν να πιστεύουν στην ύπαρξη των θεών και να δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την οργάνωση και τέλεση των θρησκευτικών τελετών (κατασκευή βωμών και φιλοτέχνηση αγαλμάτων θεών).

Αναμφισβήτητα εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι **ένας αγνωστικιστής**, κάποιος δηλαδή που αμφέβαλλε για την ύπαρξη των θεών, ο σοφιστής Πρωταγόρας, **κάνει αναφορά σ' αυτούς στον μύθο**. Οι απόψεις που δικαιολογούν την αναφορά αυτή είναι οι εξής:

α) ίσως πρόκειται για πλατωνική θεωρία που έντεχνα τοποθετείται στο στόμα του Πρωταγόρα,

β) η λατρεία των θεών είναι αναμφισβήτητη πραγματικότητα, ένα ανθρωπολογικό δεδομένο που χρειάζεται εξήγηση.

γ) η χρήση συμβόλων αποτελεί χαρακτηριστικό του μύθου και η αναφορά στους θεούς φαίνεται να είναι συμβολική: ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που υπάρχει στη φύση, ενώ ο Προμηθέας, ο Επιμηθέας (που συναντήσαμε στην προηγούμενη ενότητα) και ο Ερμής αποτελούν τα όργανα αυτής της νομοτέλειας, που ρυθμίζουν τις σχέσεις των όντων και εξασφαλίζουν ισορροπία.

«ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ»

Στον πνευματικό πολιτισμό εντάσσεται και η γλώσσα, η οποία δημιουργείται κατά την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού. Χρειάζεται να κατανοήσουμε τη **γλώσσα ως ομιλητική ικανότητα του ανθρώπου που εξελίσσεται μαζί με τη σκέψη του και όχι απλώς ως μέσο επικοινωνίας**. Σκέψη και γλώσσα συνυφαίνονται και αναπτύσσονται κατά τη διεργασία αξιοποίησης της έντεχνης σοφίας στον αγώνα επιβίωσης του ανθρώπου. Αναμφισβήτητα η γλώσσα συνιστά **τεκμήριο πολιτισμικής προόδου**, καθώς σημαίνει ότι ο άνθρωπος έχει αποκτήσει την ωριμότητα που του επιτρέπει να κωδικοποιεί τις σκέψεις σε λέξεις και έννοιες, να οργανώνει λογικές προτάσεις που τον εκφράζουν και τον εξυπηρετούν στη συνεννόησή του με τους άλλους. Κατά την άποψη του Πρωταγόρα, ο κώδικας αυτός πλάστηκε από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος από πολύ νωρίς («ταχύ»: εννοεί στα πρώτα στάδια της ύπαρξης του ανθρώπου και όχι σε σύντομο χρονικό διάστημα) άρχισε να μετουσιώνει τους άναρθρους σε έναρθρους φθόγγους, να τους συνδυάζει φτιάχνοντας λέξεις και στη συνέχεια, προτάσεις, εκδηλώνοντας συγχρόνως την έλλογη ιδιότητά του.

Η άποψη αυτή φαίνεται να συμφωνεί με την **άποψη των σοφιστών, ότι η γλώσσα δημιουργήθηκε νόμω, αλλά και με την άποψη σύγχρονων γλωσσολόγων**. Αντίθετη σ' αυτή είναι η λεγόμενη **θεοκρατική αντίληψη**, την οποία υποστήριζε ο Ηρόδοτος. Σύμφωνα μ' αυτή, **η γλώσσα υπάρχει φύσει**, δηλαδή τη χάρισε στον άνθρωπο ο θεός, μόλις τον έπλασε. Πιο σύνθετη προσέγγιση της γλώσσας κάνει αργότερα ο **Αριστοτέλης**, ο οποίος συνθέτει στοιχεία και από τη φύσει και από τη νόμω θεώρηση της γλώσσας.

«καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϋρετο»

Η ανάγκη του ανθρώπου να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της φύσης (πχ. τα άγρια θηρία), να προστατευτεί από τις καιρικές συνθήκες και να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες οδήγησε στη γένεση του υλικού-τεχνικού πολιτισμού. Έτσι, από τη μία επινόησε και κατασκεύασε κατοικίες, ρούχα, υποδήματα και στρωσίδια, και από την άλλη εξασφάλιζε τη διατροφή του, προσπορίζοντάς την από τα εκάστοτε και κατά τόπους αυτοφυή προϊόντα.

«Οὔτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφὴν ἰκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής –πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική– ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»

Στη συνέχεια του μύθου παρακολουθούμε τον Πρωταγόρα να παρουσιάζει τις **θαυμαστές ανθρώπινες κατακτήσεις** –παράγωγες της αξιοποίησης των τεχνικών γνώσεων και των πολυμορφικών εφαρμογών από τη χρήση της φωτιάς– να συμβαίνουν **σε κατάσταση ακοινωνησίας, αγριότητας και αδυναμίας για οργανωμένη ζωή**, αφού αρχικά οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι («ὤκουν σποράδην»). Κινδύνευαν όμως από τα θηρία, τα οποία δεν μπορούσαν να τα αντιμετωπίσουν λόγω:

α) της έλλειψης σωματικών δυνατοτήτων σε σχέση με αυτά,

β) της έλλειψης κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, αλλά και της πολεμικής τέχνης, η οποία, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας. Έτσι, λοιπόν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτούς τους κινδύνους, αναγκάζονται να συγκεντρωθούν και να συγκροτήσουν τις πρώτες μορφές κοινωνίας.

Ο πραγματισμός (ρεαλισμός) του Πρωταγόρα δηλώνεται και εδώ, αφού συνδέει το πρόβλημα της φυσικής εξόντωσης των ανθρώπων με την ανάγκη επίλυσής του και την εύρεση της λύσης του. **Η ανάγκη, η χρεία, ενεργοποιεί την ανθρώπινη ευρηματικότητα**, η οποία εκδηλώνεται άμεσα και πρωτόγονα με την πράξη της αθροιστικής (όχι ακόμα λειτουργικής) συνύπαρξης των ανθρώπων για την από κοινού αντιμετώπιση του φυσικού κινδύνου από τα άγρια ζώα. Συγκεκριμένα στο

εδάφιο: «έζητουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὄτ' οὖν ἀθροισθεῖεν» ο Πρωταγόρας κάνει λόγο για μια πρώτη εκδήλωση κοινωνικότητας, τάσης συνύπαρξης προς ένα σκοπό (σώζεσθαι = να προστατευθούν από τα άγρια θηρία) χωρίς όμως οργάνωση και αποκατάσταση λειτουργικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη αυτών των πρώτων κοινωνικών συσσωματώσεων, όπως φαίνεται από την επανάληψη του ρήματος *ἀθροίζω*. Αυτό υπήρξε χρονοβόρο, όπως δηλώνει η χρήση του ρήματος *έζητουν* (= επεδίωκαν, προσπαθούσαν, δεν ήταν καθόλου δεδομένη η επιτυχία του εγχειρήματος) σε χρόνο μάλιστα παρατατικό, που επιτείνει τη διάρκεια των προσπαθειών του ανθρώπου για σωτηρία.

Επιπλέον η κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου «κτίζοντες πόλεις» προβάλλεται πάλι και ως τρόπος σωτηρίας αλλά και ως αποτέλεσμα στην υλική εμφάνιση των πόλεων η οποία προηγείται χρονικά κατά τον Πρωταγόρα σε σχέση με τους θεσμούς της και τον άυλο πολιτισμό της, που ακολουθεί. Συνεπώς **η τάση κοινωνικής συνύπαρξης δεν εκδηλώνεται από εσωτερική αναγκαιότητα του ανθρώπου, αλλά από την εξωτερική αναγκαιότητα που επιβάλλει η φυσική υπεροχή των άγριων θηρίων.**

Αποτέλεσμα της πρωτοκοινωνικής εκδήλωσης των ανθρώπων, δηλαδή της τυχαίας αθροιστικής συνύπαρξής τους, χωρίς εσωτερικούς δεσμούς και κανόνες που οριοθετούν την συμπεριφορά τους, ήταν **η εμφάνιση πρόσθετου κινδύνου αφανισμού τους**. Λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλον («ήδίκουν ἀλλήλους») και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χαοτική κατάσταση («ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Γιατί η επιστροφή τους στη φύση τούς εξέθετε στον θανάσιμο κίνδυνο των άγριων θηρίων, ενώ η συνύπαρξή τους στον κίνδυνο της αλληλοεξόντωσής τους. Το ανθρώπινο είδος, λοιπόν, πάλι αντιμέτωπο με την πρόκληση της επιβίωσής του.

«-πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὕτω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική-»

Γιατί ο Πρωταγόρας αναφέρει παρενθετικά ότι η πολεμική τέχνη είναι μέρος της πολιτικής:

Η πολιτική τέχνη είναι συνώνυμο της οργανωμένης κοινωνίας, η οποία προϋποθέτει σταθερό τόπο κατοικίας, κοινή γλώσσα, την ύπαρξη θεσμών και νόμων, στρατού και στόλου, ηθών, εθίμων, παραδόσεων και ιδανικών, ανάπτυξη γραμμάτων και τεχνών, και γενικά την ανάπτυξη τεχνολογίας και πολιτισμού. Η

πολεμική τέχνη αναπτύσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνίας, **γιατί εκεί παρουσιάζεται για πρώτη φορά η ανάγκη να υπερασπιστούν οι άνθρωποι τα υπάρχοντά τους και τα τεχνολογικά και πολιτισμικά επιτεύγματά τους** (που αναφέραμε προηγουμένως) από κάθε είδους εξωτερικό εχθρό, εκδηλώνεται δηλαδή η συνείδηση του συνανήκειν και της συνυπευθυνότητας των μελών της οργανωμένης κοινωνίας.

Πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι ο πόλεμος, εδώ, παρά τις συμφορές που προξενεί, μπορεί να νοηθεί με τη **«θετική»** του σημασία: δεν είναι ο πόλεμος που έχει ως στόχο την κατάκτηση νέων εδαφών και τον αλληλοσπαραγμό των λαών (επεκτατικός πόλεμος), αλλά **ο πόλεμος που αναπτύσσει τις ευγενείς ορμές του ανθρώπου, την άμυνα υπέρ του δικαίου και της ελευθερίας, που θέτει σε λειτουργία τα αντανεκλαστικά των εθνών για δημιουργική επιβίωση.**

B. ΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο

Κορυφώνοντας τη διήγηση ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τον Δία να ανησυχεί για τη δυσχερή θέση των ανθρώπων και να δείχνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του στέλνοντας τον Ερμή να τους δώσει την αιδώ και τη δίκη. Έτσι μεριμνά για την πολιτισμένη συμβίωσή τους σε οργανωμένη πια πολιτική κοινωνία. Η εξέλιξη αυτή του μύθου με δεδομένο τον αγνωστικισμό του Πρωταγόρα στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί, μπορεί να ερμηνευθεί ως εξής:

α) ο Πλάτωνας ως συγγραφέας του διαλόγου μεθοδεύει τη διήγηση του Πρωταγόρα κατά τρόπο ώστε να προβάλλεται **η μέριμνα του Δία για τους ανθρώπους**. Έτσι η μέριμνα του Δία συμφωνεί με τη γενικότερη αντίληψη του Πλάτωνα για το θείο και είναι πλατωνική άποψη και όχι του Πρωταγόρα.

β) ο Πρωταγόρας στη διήγησή του, που έχει τη μορφή λαϊκής μυθολογίας, συμβολίζει το ανώτερο στάδιο εξέλιξης του πολιτισμού με τον Δία, ο οποίος αποτελεί την αλληγορική απόδοση του λόγου, της λογικής και της νομοτέλειας στη φύση. Απόλυτα συνεπής στη διήγησή του, **αντιστοιχίζει τα στάδια εξέλιξης του ανθρώπου με θεούς σε ανιούσα κλίμακα ως προς τη δύναμη και τη σημασία τους** (ανώνυμοι θεοί, Επιμηθέας, Προμηθέας, Αθηνά-Ήφαιστος και Δίας με όργανο τον Ερμή). Άρα το στάδιο του Δία συμβολικά αποδίδει ένα μεταγενέστερο στάδιο εξέλιξης του ανθρώπου, ποιοτικά ανώτερο από τα προηγούμενα, όπου

διαμορφώνεται η «κρίσιμη μάζα» της ηθικοπνευματικής ωρίμανσης, αναγκαίας και ικανής για να εννοήσουν οι άνθρωποι την αιδώ και τη δίκη ως αιτήματα της ηθικής, απολύτως αναγκαία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας και για τη συμβίωσή τους σε πολιτισμένη κοινωνία. Τα «δώρα» του Δία, η αιδώς και η δίκη, ανήκουν στην ηθική περιοχή του ανθρώπου και διέπουν την κοινωνική συμπεριφορά του, προκειμένου να μην παρεκτρέπεται σε πράξεις άδικες και εξοντωτικές για τον συνάνθρωπό του.

«Ζεύς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοὶ»

Σύμφωνα με τη μυθολογία, η **Δίκη (ἢ Νέμεσις)** ήταν η κόρη του Δία και της Θέμιδας, ενώ η **Αιδώς** ήταν σύντροφος της Δίκης και καθόταν σε θρόνο δίπλα στον Δία. Η Δίκη, που τη βοηθούσαν οι Ερινύες, επέβλεπε την τήρηση της ηθικής τάξης στον κόσμο και τιμωρούσε όσους επιχειρούσαν να την ανατρέψουν. Στο κείμενο δεν παρουσιάζονται όμως ως θεότητες, αλλά **ως ηθικές ιδιότητες ή αξίες**, που μοιράζονται και διδάσκονται στους ανθρώπους.

Ο Δίας, για να διασφαλίσει την προοπτική επιβίωσης των ανθρώπων που διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο αφανισμού, αποφασίζει να τους προσφέρει *τὴν αἰδῶ καὶ τὴν δίκην*. Ἔτσι, θα είναι δυνατή η συγκρότηση κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Η ενέργεια αυτή του Δία δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα του για τους ανθρώπους.

Αιδώς: είναι ο σεβασμός, το αίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δράση της είναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων.

Δίκη: είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των

δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνουσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Έτσι περιστέλλεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση.

Κάθε πολιτισμικά προηγμένη κοινωνία θεμελιώνεται στις αξίες της αιδούς και της δίκης. Οι αξίες αυτές είναι καθολικές και συνιστούν παράγωγα της εξέλιξης τόσο της ηθικής συνείδησης, όσο και του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει.

«ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»

Με τη φράση αυτή διατυπώνεται έξοχα η **κοινωνιοπλαστική αποστολή** της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Ειδικότερα η αιδώς οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται **«πόλεων κόσμοι»**, δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη παραπέμπει στο **«πόλεων δεσμοί»**, δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται **φιλίαν**, που σημαίνει **ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά**.

Χρειάζεται βέβαια να διευκρινισθεί ότι οι δύο αξίες δόθηκαν **ως πρότυπα που έπρεπε να κατακτηθούν από τους ανθρώπους με τη λογική και τον προσωπικό αγώνα**. Άλλωστε ο Δίας, αν και κατείχε την πολιτική τέχνη, δεν τη δώρισε στον άνθρωπο. Αντίθετα δώρισε την αιδώ και τη δίκη για να εξοικονομήσει την πολιτική τέχνη μόνος του ο άνθρωπος με τον προσωπικό αγώνα του. Όταν οι άνθρωποι γνωρίσουν σε βάθος τις έννοιες αυτές, που προβάλλονται ως αιτήματα της ηθικής, και είναι σε θέση να τις πραγματώσουν στις σχέσεις τους, τότε η οργάνωση της πολιτικής κοινωνίας θα στηρίζεται σε αυτές. Η πολιτεία που θεμελιώνεται σε αυτές είναι δημοκρατική, γιατί ο αμοιβαίος σεβασμός και το αίσθημα δικαιοσύνης των πολιτών εμπεδώνει την εμπιστοσύνη μεταξύ τους και με

την πολιτεία και εξασφαλίζει ισορροπία στις σχέσεις τους.

Σύγκριση δώρων Προμηθέα και Δία

Σε όλες τις πολιτισμικές εκφάνσεις, όπως απεικονίζονται με τη μυθική αφήγηση, κάθε στάδιο της ανθρώπινης παρουσίας και εξέλιξης στον κόσμο συμβολίζεται με κάποιον θεό και την προσφορά του στον άνθρωπο. Το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης του ανθρώπου συμβολίζεται με τον Επιμηθέα, το επόμενο, της δημιουργίας τεχνικού πολιτισμού, με τον Προμηθέα και τα δώρα του και το τελευταίο, του σχηματισμού της πολιτικής κοινωνίας, με τον Δία και τη δική του προσφορά στον άνθρωπο. Αξιολογώντας και συγκρίνοντας τα δώρα του Προμηθέα και του Δία, αρχικά μπορούμε να πούμε ότι συνδέονται με διαφορετικές φάσεις εξέλιξης και ανταποκρίνονται σε διαφορετικές ανάγκες του ανθρώπου.

Ειδικότερα, τα «δώρα του Προμηθέα», προϊόν κλοπής από την Αθηνά και τον Ήφαιστο, βοήθησαν τον άνθρωπο να προφυλαχθεί από τη φύση και παράλληλα έθεσαν τα θεμέλια του υλικού και τεχνικού πολιτισμού. Εκφράζουν την ανάγκη του ανθρώπου να αντισταθμίσει τη φυσική του αδυναμία με δικά του δημιουργήματα και να επιβιώσει απέναντι στην άλογη δύναμη της φύσης. Όμως με αυτά ο άνθρωπος παρά τα σπουδαία βήματα που έκανε δεν μπόρεσε να επιβληθεί στη φύση και να υπερασπίσει αποτελεσματικά την ύπαρξή του, δηλαδή δεν μπόρεσε ούτε να αντιμετωπίσει τα θηρία ούτε να οργανώσει κοινωνίες.

Αντίθετα, τα δώρα του Δία, που ήταν προσφορά του ίδιου, έσωσαν τον άνθρωπο από τον αφανισμό, αλλά κυρίως τον βοήθησαν να αποκτήσει την πολιτική αρετή, να μετασχηματίσει τα κοινωνικά μορφώματα σε κοινωνίες με συνειδητοποιημένη συναίσθηση δημιουργικότητας και να αναπτύξει υψηλό επίπεδο πολιτισμού. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο Δίας δεν δώρισε στον άνθρωπο την πολιτική τέχνη, αν και την κατείχε, αλλά την αιδώ και τη δίκη, με τις οποίες το ξεχωριστό για τον θεό πλάσμα είναι σε θέση να κατακτήσει την πολιτική τέχνη. Τα «δώρα του Δία» εκφράζουν ένα ανώτερο στάδιο εξέλιξης του πολιτισμού, κατά το οποίο ο άνθρωπος ωριμάζει ηθικοπνευματικά και παράγει πολιτισμό, του οποίου οι συντεταγμένες ορίζονται όχι μόνο από την ανάγκη του ζήν, αλλά από τη συνειδητοποίηση της αξίας του εὖ ζήν.

«Πότερον ὡς αἱ τέχνηαι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω;»

Ο Δίας στέλνει τα δώρα του στους ανθρώπους με τον Ερμή, ο οποίος

προβληματίζεται αν πρέπει να δοθούν σε όλους τους ανθρώπους. Η ερώτηση του Ερμή φαντάζει αφελής και κωμική και δημιουργεί μια ατμόσφαιρα θυμηδίας, που ωστόσο έχει τη λειτουργικότητά της, καθώς:

α) χαλαρώνει προς το παρόν τον ακροατή και τον προετοιμάζει για το συμπέρασμα του μύθου, που ακολουθεί,

β) η εναλλαγή ευθέως και πλαγίου λόγου δίνει ζωντάνια και παραστατικότητα στην αφήγηση,

γ) η ερώτηση του Ερμή δημιουργεί το αναγκαίο κλίμα για τη δικαίωση της επιτακτικής θεϊκής απαίτησης και παράλληλα προοιωνίζεται την έκφασή της.

Ο Πρωταγόρας με τη φράση «αί τέχναι νενέμνται» φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται τη σημασία του καταμερισμού της εργασίας για την πρόοδο του πολιτισμού, για αυτό και θέτει το ερώτημα με τον Ερμή. Αν όμως στον καταμερισμό της εργασίας εντασσόταν και η πολιτική, οι άνθρωποι δεν θα αποδέχονταν κοινές ηθικές αξίες, και συνεπώς δεν θα ήταν δυνατόν να διαμορφωθούν πολιτικές κοινωνίες που να στηρίζονται στη βάση κοινών αξιών. Αντίθετα, οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί θα οξύνονταν και θα κατέληγαν στην αλληλοεξόντωση των ανθρώπων. Συνεπώς το ερώτημα του Ερμή είναι καίριο για την εμφάνιση της πολιτικής κοινωνίας, γιατί ο Δίας δεν μοιράζει την πολιτική τέχνη, αλλά δύο ηθικές ιδιότητες αναγκαίες στους ανθρώπους για να οργανώσουν πολιτική κοινωνία. Έτσι ο Πρωταγόρας με την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της αιδούς και της δίκης προβαίνει στην ηθική θεμελίωση της πολιτικής, θέση που υπερασπίζονται και ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης.

«εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοὶ»

Σ' αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στη χρησιμότητα του καταμερισμού στην εργασία. Όσον αφορά, λοιπόν, τις τέχνες ο καταμερισμός είναι απολύτως απαραίτητος, διότι έτσι: α) εξυπηρετούνται καλύτερα οι πολίτες, αφού ένας τεχνίτης μπορεί να εξυπηρετήσει πολλούς πολίτες, β) υπάρχει δυνατότητα εμβάθυνσης και εξειδίκευσης σε κάθε τομέα, με αποτέλεσμα την πρόοδο και την ευημερία της κοινωνίας και γ) η επιλογή του επαγγέλματος είναι υπόθεση προσωπική του κάθε ανθρώπου και συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις ειδικές δεξιότητες, ικανότητες, ταλέντα, κλίσεις που μπορεί να έχει. Έτσι οι δημιουργοί (< δῆμος + ἔργον) είναι αυτοί που παράγουν ένα έργο ωφέλιμο στον δῆμο, στον λαό. Στα ομηρικά χρόνια

στους δημιουργούς ανήκαν οι μάντεις, οι γιατροί, οι κήρυκες, οι οικοδόμοι κ.τ.λ. και ο καταμερισμός της εργασίας αφορά τους ιδιώτας και όχι τους πολίτας.

**«καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;»
«Ἐπὶ πάντας,» ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων ὄυ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν»**

Η καθολικότητα της πολιτικής αρετής

Στον διάλογο αυτό ο Δίας θεωρεί απαραίτητη την καθολικότητα των αξιών της αιδούς και της δίκης για τους ανθρώπους, με την αιτιολόγηση-επιχείρημα ότι η κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί πολιτικά, αν οι βασικές ιδιότητες που θεμελιώνουν την πολιτική συγκρότηση δεν είναι κοινές σε όλα τα μέλη της. Στην πολιτική αρετή (την οποία ο άνθρωπος κατακτά με την αιδώ και τη δίκη) πρέπει να συμμετέχουν ὅλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες, γιατί μόνο έτσι μπορούν να συγκροτηθούν οργανωμένες και βιώσιμες κοινωνίες. Η αιδώς και η δίκη λειτουργούν ως συνεκτική δύναμη της κοινωνίας και η απουσία τους συνεπάγεται τη διάλυσή της.

«καὶ νόμον γε θὲς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.»

Ο Πρωταγόρας τελειώνει τον μύθο με τον Δία να επιβάλλει αυστηρά την ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετής και μάλιστα με την ποινή του θανάτου δηλώνοντας έτσι την πολύ μεγάλη σημασία που δίνει στις αξίες της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτείας.

Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία τονίζεται από την επιβολή θανατικής ποινής («κτείνειν ὡς νόσον πόλεως») σε ὅποιον δεν συμμορφώνεται στις εντολές του. Η παρομοίωση ὁποῦοιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ὅτι αποτελεί κίνδυνο γι' αὐτή και πρέπει να θανατωθεῖ για να διαφυλαχθεῖ ἡ τάξη και ἡ ἰσορροπία του συνόλου. Ο Δίας ζητάει το ἀπόλυτο και το απαιτεῖ με ἀμείλικτη σκληρότητα. Ἐπιπλέον ἡ επιβολή της ποινῆς του θανάτου ἀπὸ τον Δία, και συνεπῶς ἡ ἀδυναμία του να εξασφαλίσει τὴν καθολικότητά τους, δείχνει ὅτι οι αξίες της αιδούς και της δίκης δεν είναι ἔμφυτες,

γιατί δεν αποτελούσαν γνώρισμα της αρχικής ανθρώπινης φύσης και ότι ο σκληρός νόμος που τις επιβάλλει είναι «έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης». Με αυτόν τον τρόπο οι πολίτες διαμορφώνουν κοινωνικοπολιτική συνείδηση και αναδεικνύονται υπεύθυνοι για τη χρηστή διοίκηση, αφού αυτή εξαρτάται από το δικαίωμά τους να έχουν βαρύνουσα άποψη για τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων.

Τέλος του μύθου. Συνοπτική, διαγραμματική παρουσίαση των σταδίων της εξέλιξης της ανθρωπότητας

Με τον μύθο ο Πρωταγόρας:

α) παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη της ανθρωπότητας ως συνεχή πορεία εξανθρωπισμού και βελτίωσης της ζωής (βιολογικός σχηματισμός του ανθρώπου -> υλικοτεχνικός πολιτισμός -> ηθικοπνευματικός πολιτισμός / πολιτική κοινωνία).

Ο προοδευτικός χαρακτήρας της εξέλιξης του πολιτισμού διαφοροποιείται από την αντίληψη της κυκλικής ιστορικής εξέλιξης (Πλάτων, Θουκυδίδης), κατά την οποία δεν έχουμε δημιουργία, αλλά επανάληψη, γιατί η ανθρώπινη φύση παραμένει αμετάβλητη στα βασικά χαρακτηριστικά της. Επίσης, η αντίληψη του Πρωταγόρα για την προοδευτική εξέλιξη του πολιτισμού συνιστά και απάντηση σε απαισιόδοξες απόψεις ότι η ιστορία της ανθρωπότητας αποτελεί παρακμή (ΗΣίοδος, Πλάτων).

β) Υπερασπίζεται τη δημοκρατική αντίληψη στη λήψη των πολιτικών αποφάσεων, ανασκευάζοντας το επιχείρημα του Σωκράτη. Η αιδώς και η δίκη μοιράστηκαν σε όλους τους ανθρώπους και δεν ακολουθούν τη λογική του καταμερισμού της εργασίας. Η ύπαρξη οργανωμένων πολιτικά κοινωνιών προϋποθέτει την καθολικότητα των αξιών αυτών.

γ) Δείχνει ότι η πολιτική αρετή είναι διδακτή, γιατί οι άνθρωποι την απέκτησαν σε μεταγενέστερο στάδιο της ιστορίας τους.

Στις απόψεις αυτές φαίνεται και ο αισιόδοξος ανθρωπισμός που εκφράζει ο Πρωταγόρας με τον μύθο και γενικότερα με τη στάση του σε θέματα φιλοσοφικής ανθρωπολογίας.

Τα στάδια εξέλιξης της ανθρωπότητας

1^ο Στάδιο

Ανυπαρξία θνητών όντων

(Ἦν γὰρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν.)

2^ο Στάδιο

Επιμηθεϊκό

Δημιουργία θνητών όντων

ζώα

άνθρωπος

Ο Επιμηθέας κατανέμει ιδιότητες στα ζώα για:

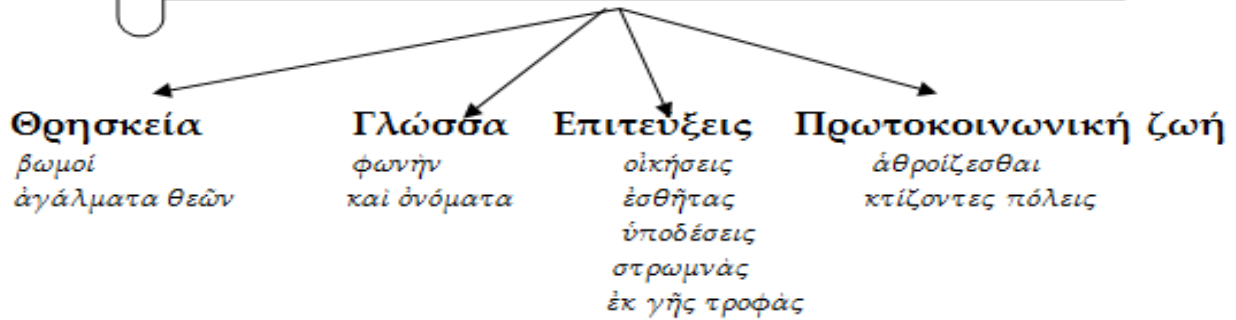
- την προστασία τους από άλλα ζώα
- την προφύλαξή τους από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες
- την εξασφάλιση τροφής
- την πληθυσμιακή ισορροπία τους στη φύση

Ακόσμητος:

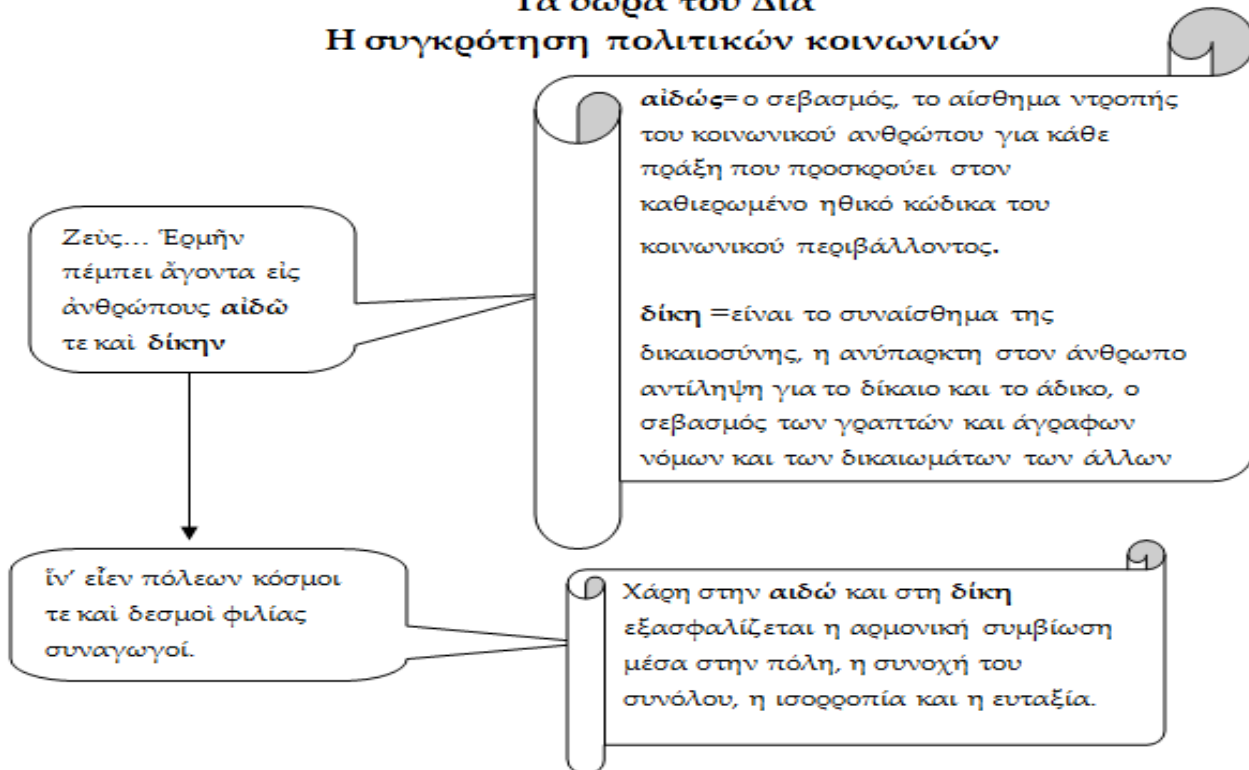
- Γυμνός
- Ανυπόδητος
- Άστρωτος
- άοπλος

3^ο Στάδιο Προμηθεϊκό Δημιουργία τεχνικού πολιτισμού

Ο Προμηθεύς κλέπτει Ἡφαίστου και Ἀθηνᾶς τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί... και δωρεῖται ἀνθρώπῳ... περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχεν... ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται... θείας μετέσχε μοίρας...

4^ο Στάδιο Τα δῶρα του Δία Ἡ συγκρότηση πολιτικῶν κοινωνιῶν

Ἐπὶ πάντας...
καὶ πάντες
μετεχόντων...
...οὐ γὰρ ἂν
γένοντο πόλεις

Ἡ καθολικότητα της πολιτικής αρετῆς

Στην πολιτική αρετή (την οποία ο άνθρωπος κατακτά με την αιδώ και τη δίκη) πρέπει να συμμετέχουν ὅλοι ανεξαιρέτως οἱ πολῖτες, γιατί μόνο ἔτσι μπορούν να συγκροτηθούν οργανωμένες και βιώσιμες κοινωνίες. Ἡ αιδώς και ἡ δίκη λειτουργοῦν ὡς συνεκτική δύναμη της κοινωνίας και ἡ ἀπουσία τους συνεπάγεται τὴ διάλυσή της.

«...τὸν μὴ
δυνάμενον αἰδοῦς
καὶ δίκης μετέχειν
κτείνειν ὡς
νόσον πόλεως.»

Ἡ σημασία και ἡ αυστηρότητα του νόμου του Δία για τὴν καθολικότητα της πολιτικής αρετῆς τονίζεται ἀπὸ τὴν ἐπιβολή θανατικῆς ποινῆς σε ὅποιον δεν συμμορφώνεται στις ἐντολές του. Ἡ παρομοίωση ὁποῦοιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με ἀρρώστια της πόλης υποδηλώνει ὅτι αὐτὸς ἀποτελεῖ κίνδυνο για τὴν πόλη και πρέπει να θανατωθεῖ για να διαφυλαχθεῖ ἡ τάξη και ἡ ἰσορροπία του συνόλου.

Γ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ-ΕΠΙΜΥΘΙΟ: Ἡ καθολικότητα της πολιτικής αρετῆς

Οὕτω δὴ, ὡς Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἱ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐὰν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλεύῃ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς –εἰκότως ὡς ἐγὼ φημί– ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσήκον

ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

Ο Πρωταγόρας επαναλαμβάνει τη θέση που υποστήριξε στην αρχή ο Σωκράτης και φαίνεται να τη δέχεται, αλλά να την ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο. Τα **συμπεράσματα** που προκύπτουν από τον μύθο είναι τα εξής:

α) Το ότι όλοι οι Αθηναίοι έχουν την πολιτική αρετή, δεν σημαίνει ότι αυτή δεν διδάσκεται, όπως υποστήριξε ο Σωκράτης, αλλά ότι είναι αναγκαία η ύπαρξή της για την οργάνωση κοινωνιών,

β) Ο Πρωταγόρας δέχεται και αιτιολογεί την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, και σε αυτή τη βάση στηρίζει το διδακτό της αρετής.

γ) Τα **επιχειρήματα του Πρωταγόρα** για το διδακτό της πολιτικής αρετής που συνάγονται από τον μύθο και τα κεφαλαιοποιεί στο επιμύθιο είναι τα εξής:

1) Οι τεχνικές γνώσεις δεν δόθηκαν σε όλους τους ανθρώπους και γι' αυτό ένας που κατέχει μία τέχνη, πχ. την αρχιτεκτονική ή την ιατρική, μπορεί να καλύψει πολλούς ιδιώτες. Έτσι αιτιολογείται γιατί οι Αθηναίοι επιτρέπουν μόνο σε ειδικούς να εκφέρουν γνώμη για ζητήματα τεχνικής ειδίκευσης.

2) Άποψη του Πρωταγόρα είναι ότι η πολιτική αρετή δόθηκε στον άνθρωπο σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο και όχι από την αρχή της δημιουργίας του. Αυτές τις δύο αξίες τις διαθέτει ο άνθρωπος ως ηθικές καταβολές και προδιάθεση. Για να γίνουν όμως κτήμα του και να φτάσει στην πλήρη κατάκτηση της πολιτικής αρετής πρέπει να καταβάλει προσπάθεια και αγώνα. Ο άνθρωπος δεν γεννιέται, αλλά γίνεται κάτοχος της πολιτικής αρετής μέσα από μαθητεία σε αυτήν, δηλαδή με διδαχή και προσπάθεια. Σ' αυτό θα συντελέσουν οι φορείς αγωγής αλλά και οι νόμοι με τις ποινές και τις κυρώσεις τους («Ἐπὶ πάντας,»... «καὶ πάντες μετεχόντων»... κτείνειν ὡς νόσον πόλεως.»). Την άποψη αυτή θα επιχειρήσει να αποδείξει στη συνέχεια, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η πολιτική αρετή διδάσκεται.

Η έννοια της πολιτικής αρετής και οι επιμέρους αξίες

- «ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης»

Στο περιεχόμενο της πολιτικής αρετής, πέρα από την **αἰδῶ** και τη **δίκην**, ο Πρωταγόρας εντάσσει και τη **σωφροσύνη** και την **ευσέβεια** και προοικονομεί τη σχετική σωκρατική αναζήτηση των μερών της αρετής προκειμένου να οριστεί η αρετή, που θα ακολουθήσει στον διάλογο.

Σύγκριση απόψεων Πρωταγόρα και Αριστοτέλη για τα αίτια γένεσης και τους στόχους της πολιτικής κοινωνίας

α. Πρωταγόρας: σύμφωνα με την άποψη του Πρωταγόρα η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε «νόμω», από την ανάγκη δηλαδή των ανθρώπων να προστατευτούν από τα άγρια θηρία και να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των βιολογικών τους αναγκών και η διασφάλιση της ζωής τους.

β. Αριστοτέλης: ο Αριστοτέλης διαφοροποιείται από τον Πρωταγόρα και θεωρεί ότι η πολιτική κοινότητα δημιουργήθηκε από φυσική αναγκαιότητα («φύσει»), ήταν έμφυτη δηλαδή στον άνθρωπο η ανάγκη να συμβιώνει με άλλους ανθρώπους σε κοινωνίες οργανωμένες με πολίτευμα, θεσμούς και νόμους (ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν»). Σκοπός της δημιουργίας της δεν ήταν απλώς η ικανοποίηση βιολογικών αναγκών και η επιβίωση, αλλά ένας ανώτερος στόχος, το «εὖ ζῆν», δηλαδή η ηθική τελείωση, η ευδαιμονία των πολιτών, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της αυτάρκειας.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ (Δ.Ε. 6)

Πολυσύνδετο σχήμα:

«καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἠϋρετο»

Αντίθεση:

«πρὸς μὲν τροφήν ἰκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἔνδεής»

Εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου/ σχήμα αποστροφής:

«Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον διοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἄνθρωποις· «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; Νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἄνθρωποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας,» ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· ...»

Επανάληψη:

6 φορές επαναλαμβάνεται η λέξη «πόλις»